

Lärarhandledning

Makten över havet

Inledning

Om filmen

"Makten över havet" är en film från Havet i skolan. Filmen är en förkortad version av den längre dokumentären "Makten över havet" som sändes i SVT:s program "Dokument utifrån" 2024. "Makten över havet" handlar om EU:s fiskeripolitik och söker svar på hur det kan komma sig att ministerrådet i Bryssel beslutar om fiskekvoter som både är högre än vad EU:s fiskelag slagit fast och vad forskarna rekommenderar – samtidigt som många arter redan är överfiskade. Filmen passar utmärkt att titta på när klassen arbetar med:

- EU
- Demokrati
- Lokala och globala ekosystem
- Biologisk mångfald och ekosystemtjänster
- Östersjöns ekologi
- Olika aspekter av hållbar utveckling

Överfiske

Överfiske innebär att fisk fångas i en snabbare takt än vad bestånden hinner återhämta sig. Det leder till att fiskbestånden minskar och att balansen i ekosystemen störs. När viktiga arter blir färre påverkas även andra djur och hela näringskedjor. Överfiske är ett globalt problem som även påverkar oss människor. Till exempel får kustsamhällen som lever av fiske sämre förutsättningar. I Östersjön har situationen länge varit ansträngd. Flera fiskarter har minskat kraftigt, inte bara på grund av fiske utan också på grund av övergödning, miljögifter och klimatförändringar.

Källa: Världsnaturfonden (wwf.se/ordlista/overfiske/)

Målgrupp och ämnen

Filmen riktar sig i första hand till elever i årskurs 7–9 och gymnasiet. Innehållet berör det centrala innehållet i biologi, samhällskunskap och geografi i årskurs 7–9, samt biologi, geografi, naturkunskap, samhällskunskap och internationella relationer på gymnasiet. Programmet kan passa utmärkt för ämnesövergripande arbetssätt, där klassen till exempel arbetar med frågor som rör biologisk mångfald, ekosystemtjänster och Östersjöns ekologi och samtidigt fördjupar sig i EU och demokratiska beslutsprocesser. Utförliga kopplingar till läroplanen finns sist i lärarhandledningen.

Arbeta med programmet

Här är ett förslag på hur du kan lägga upp arbetet med filmen:

- a) Titta igenom lärarhandledningen och välj ut de delar som passar dig och dina elever. Mot slutet av lärarhandledningen finns bakgrundinformation som är tänkt för dig som lärare, som ett stöd vid genomgångar och diskussioner.
- b) Gör någon eller några av introduktionsuppgifterna på sidorna 3–5.
- c) Titta tillsammans på filmen.
- d) Fånga upp spontana tankar och frågor. Diskutera sedan filmen med stöd av frågorna på sidan 6.
- e) Arbeta vidare med filmens innehåll. Se förslag på material om överfiske, EU och lobbyism på sidan 12.

Introducera filmen

Innan eleverna ser filmen är det bra om de har vissa kunskaper om

- vad lobbyism är
- vad överfiske är och vilka konsekvenser överfiske kan få
- vilka EU:s viktigaste institutioner är, främst ministerrådet.

Nedan är förslag på hur filmen kan introduceras i syfte att väcka elevernas intresse och ge förkunskaper inom dessa olika områden. Se förslagen som just förslag – du kan plocka delar av dem eller använda dem som inspiration för att skapa egna övningar.

Om lobbyism

Steg 1: Definition och diskussion

Förklara kort var lobbyism är för något. Utgå exempelvis från Nationalencyklopedins definition: "bearbetning av beslutsfattare för att åstadkomma beslut i en viss riktning." Låt sedan eleverna diskutera frågorna nedan i par eller mindre grupper. Följ upp i helklass.

1. Vilka fördelar finns med lobbyism?
2. Vilka nackdelar finns med lobbyism?
3. Bryssel, där EU:s viktigaste institutioner finns, är en av de städer i världen där det finns flest lobbyister. Vad beror det på, tror ni?

Steg 2: Genomgång av lobbyism i EU

Ge eleverna vissa grundläggande fakta om lobbyism inom EU:

- I Bryssel finns drygt 30 000 lobbyister.
- EU-kommissionens officiella definition av lobbyism lyder: "alla aktiviteter som utförs i syfte att påverka formuleringen av lagar och beslutsprocessen hos de europeiska institutionerna".
- De intressen som lobbyisterna representerar kan delas in i fyra huvudgrupper:
 - företag och branschorganisationer
 - icke-vinstdrivande organisationer (frivilligorganisationer, kyrkor, fackförbund etc.)
 - offentliga aktörer som till exempel Sveriges kommuner och regioner (SKR)
 - professionella konsulter som kan hyras in för att företräda andras intressen.
- För att få tillträde till EU-institutionernas lokaler och möta beslutsfattare behöver lobbyister registrera sig i EU:s öppenhetsregister, som är en offentlig databas.

Källa: <https://www.europaportalen.se/tema/andra-fragor/lobbyism>

Om fiske och överfiske

Steg 1: Definition och diskussion

Förklara vad som menas med överfiske. Utgå gärna från följande beskrivning från Världsnaturfonden: "Överfiske innebär att fisk fångas i en takt som är snabbare än vad bestånden hinner återhämta sig. När mer fisk tas upp än vad som reproduceras genom beståndets naturliga tillväxt minskar antalet individer." Låt sedan eleverna diskutera frågorna nedan i par eller mindre grupper. Följ upp i helklass.

1. Vilka konsekvenser får överfiske för haven? För oss människor?
2. Hur kan det komma sig att så stora delar av världens fiskebestånd hotas av överfiske?
3. Vad kan man göra för att minska överfiske?

Källa: <https://www.wwf.se/ordlista/overfiske/>

Steg 2: Läs en artikel om fiske då och nu

Låt eleverna läsa artikeln "Fiskets historia och problemet med överfiske" på Deep Sea Reporter (<https://www.deepseareporter.com/sv/fiskets-historia-och-problemet-med-overfiske/>). Gå eventuellt igenom begreppen i rutan nedan. Förslag på frågor till artikeln:

1. Vilka fiskeredskap och uppfinningar användes i äldre tider?
2. Hur förändrades fisket av industrialiseringen?
3. Vad är bottentrålning och vilka problem finns med det?
4. Vilka problem skapar överfiske?
5. Hur försöker EU skydda fiskebestånden?
6. Hur kan fiske ske på ett hållbart sätt? Vilka exempel ges i artikeln?

Begrepp i artikeln

- **Tång** – samlingsnamn för stora, fleråriga makroalger som växer i havet, ofta fastsittande på botten.
- **Bestånd** – antal, t.ex. antalet fiskar av en viss art som finns i ett visst område.
- **Fiskekvot** – en fastställd mängd fisk av en viss art som får fångas i ett visst område under en viss tid, oftast ett år.

Följ upp läsningen genom att:

- Sammanfatta och diskutera artikeln i helklass: Vad var det viktigaste innehållet? Var det något som överraskade? Vilka frågor och funderingar väcktes under läsningen?
- Visa en karta som visar hur sillbestånden har minskat i olika delar av Östersjön sedan 1970-talet. Kartan finns på sidan 9.

Om EU:s viktigaste institutioner

Steg 1: EU-frågesport

Om klassen inte har arbetat med EU tidigare kan ett roligt sätt att introducera arbetet vara att låta eleverna svara på en frågesport om EU. Det aktiverar elevernas bakgrundkunskaper och ger samtidigt en möjlighet att gå igenom grundläggande fakta om EU. Låt eleverna svara på frågorna enskilt eller i mindre grupper och gå sedan igenom svaren tillsammans. Förslag på frågor till frågesporten finns på sidorna 10–11.

Steg 2: EU:s institutioner

Ge eleverna en inblick i vilka EU:s viktigaste institutioner är. Anpassa genomgången efter elevernas bakgrundkunskaper och vad som passar din undervisning i övrigt. Lägg gärna lite särskilt fokus på ministerrådet (eller Europeiska unionens råd, som det officiellt heter). Ministerrådet är indelat i olika så kallade rådskonstellationer som ansvarar för olika politikområden. Det råd som ansvarar för fiskeripolitiken och fastställer fiskekvoter heter jordbruks- och fiskerådet.

På EU:s officiella webbplats finns mycket information att utgå ifrån. Här är några exempel:

- Fakta och siffror om EU: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/facts-and-figures-european-union_sv
- EU:s institutioner: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_sv#paragraph_1266
- Ministerrådet: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/council-european-union_sv
- Jordbruks- och fiskerådet: <https://www.consilium.europa.eu/sv/council-eu/council-meetings-explained/agrifish/>

Tips! Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF, har tillsammans med Göteborgsregionen tagit fram en lärohandledning om EU för elever på högstadiet och gymnasiet. Där finns kortfattad information om EU och förslag på uppgifter att göra i klassrummet. Här hittar du handledningen:

www.mucf.se/sites/default/files/2024/03/mucf_ditt-val_lararhandledning_tillganglighetsanpassad.pdf

Följ upp filmen – diskussionsfrågor

Här är förslag på frågor att diskutera efter filmen:

1. Vad fastnade ni särskilt för i filmen?
2. Var det något som överraskade er?
3. Hur går det till när ministerrådet fattar beslut om fiskekvoter?
4. Hur påverkar överfiske ekosystemen i havet?
5. Ge exempel på hur EU:s fiskeripolitik har vuxit fram och förändrats från andra världskriget och framåt.
6. Hur försöker fiskeindustrin påverka de beslut som ministerrådet fattar om fiskekvoter, enligt filmen?
7. I filmen intervjuas personer som är kritiska mot hur EU:s fiskeripolitik efterlevs. Vad är det de är kritiska mot?
8. Vem har egentligen makten över havet?

Bakgrundsinformation

På de kommande sidorna finns fakta och information som du som lärare kan använda dig av vid genomgångar, frågor och diskussioner i klassrummet.

Så funkar EU:s fiskeripolitik – en sammanfattning

Sammanfattningen nedan bygger på rapporten "Bryter EU:s fiskeministrar mot lagen? – en juridisk genomgång av politiska beslut kring fisket i Östersjön" från Baltic Waters, skriven av David Langlet, professor i miljörett vid Uppsala universitet (balticwaters.org/wp-content/uploads/2024/03/Bryter-ministerradet-mot-lagen_BalticWaters.pdf).

EU ansvarar för fisket

- EU har exklusiv kompetens när det gäller bevarandet av marina biologiska resurser inom den gemensamma fiskeripolitiken. Det betyder att medlemsländerna bara kan lagstifta eller fatta bindande beslut på området om de har fått stöd för det i EU regler.

Varför EU började att samarbeta om fisket

- När EU:s föregångare, EEG, bildades på 1950-talet hade fisket liten politisk betydelse.
- År 1977 införde europeiska stater egna fiskezoner som kunde sträcka sig upp till 200 nautiska mil från kusten. Det gjorde att stora fiskeresurser hamnade under nationell kontroll. Därför blev det viktigt att skapa gemensamma regler inom EU för hur fisket skulle förvaltas.

Den gemensamma fiskeripolitiken

- Den första omfattande EU-lagstiftningen om fisket kom 1983.
- Den nuvarande grundförordningen för fiskeripolitiken gäller sedan 2013. Politiken handlar både om att fördela fiskeresurser mellan medlemsländer och att skydda fiskbestånd och havsmiljö.
- EU:s fiskeripolitik ska enligt lag 1) säkerställa hållbart nyttjande av fiskbestånden, 2) undvika överfiske och 3) bevara ekosystem och biologisk mångfald.

Ett gemensamt europeiskt fiskevatten

- EU fiskeripolitik bygger på principen om gemensam tillgång till medlemsländernas vatten och fiskeresurser. Fiskefartyg från EU-länder har därför i princip lika tillgång till EU vatten, men det finns undantag, särskilt nära kusten där vissa områden kan vara reserverade för lokalt eller traditionellt fiske.

Så fattas beslut om fiskekvoter – en sammanfattning

Sammanfattningen nedan bygger på information från Europeiska rådets och ministerrådets webbplats (consilium.europa.eu/en/policies/how-fishing-catch-limits-and-quotas-are-set/?utm_source=chatgpt.com) samt från EU-kommissionens webbplats (oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/fisheries/rules/fishing-quotas_en?prefLang=fr).

1. Internationella havsforskningsrådet ger rekommendationer

- Beslutsprocessen börjar med vetenskapliga bedömningar av fiskbeståndens storlek.
- Internationella havsforskningsrådet (ICES, International Council for the Exploration of the Sea) analyserar data om fiskbestånd, reproduktion och fångster.
- Forskarna ger rekommendationer om hur mycket fisk som kan fångas utan att bestånden riskerar att minska på lång sikt, för varje fiskart och för varje havsområde.

2. EU-kommissionen tar fram ett förslag

- Nästa steg är att EU-kommissionen tar fram ett förslag på hur stora fångstmängder som bör tillåtas under det kommande året för varje bestånd.

3. Ministerrådet fattar beslut

- Ministerrådet diskuterar förslaget och fattar formellt beslut om fiskekvoter. På mötet deltar ministrar från varje land med ansvar för fiskeripolitiken.
- För Östersjön fattas beslut om kommande års fiskekvoter vid ett möte i oktober.
- Den totala fångstmängden kallas för TAC (Total Allowable Catch). TAC anger den maximala mängd fisk som får fångas under ett år för varje bestånd och havsområde.

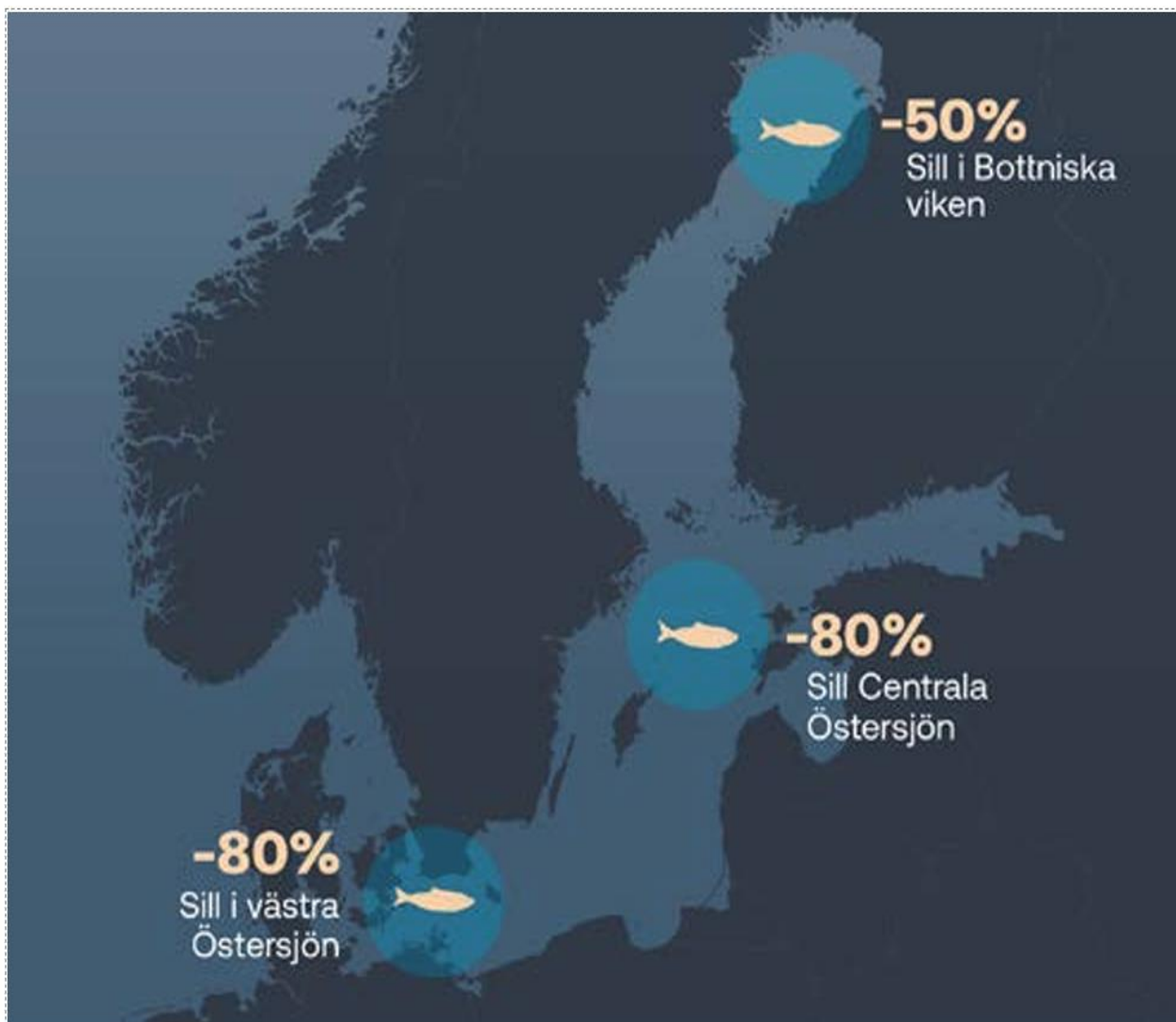
4. Kvoten delas mellan medlemsländerna

- När EU har bestämt den totala fångstmängden delas den upp mellan medlemsländerna.
- Fördelningen bygger på principen *relativ stabilitet*. Det innebär att
 - varje land har en bestämd procentandel av ett visst fiskbestånd,
 - andelen baseras på överväganden som historiska fångster och staters och regioners relativa beroende av fiske,
 - procentandelarna sällan förändras.

5. Nationell fördelning till fiskare

- Efter ministerrådets beslut ansvarar varje land för sin egen kvot. Medlemsstaterna:
 - fördelar kvoten till fiskefartyg eller fiskeföretag,
 - ser till att fisket inte överskrider kvoten,
 - stänger fisket när kvoten är uppfylld.
- Länder kan också byta kvoter med varandra och flytta kvoter mellan olika fiskeflottor.

Sillbeståndens minskning i Östersjön

Sillens utveckling jämfört med toppnoteringar. I centrala Östersjön har sillbeståndet minskat med över 80 procent jämfört med 1970-talet. De senaste fyra åren har beståndet minskat med 40 procent, och befinner sig nu på en kritisk nivå. I Bottniska viken har sillbeståndet minskat med över 50 procent sedan början av 1990-talet. I västra Östersjön har sillbeståndet minskat med över 80 procent sedan börjat av 1990-talet.

Källa: ICES Advice 2022. Illustration: Sofie Handberg

Frågesport EU

1. När inleddes det samarbete som la grunden för dagens EU?

- a) På 1950-talet
- b) På 1960-talet
- c) På 1970-talet

2. Vad står EU för?

- a) Europeiska unionen
- b) Europas utrikesråd
- c) Enade Europa

3. När gick Sverige med i EU?

- a) Januari 1985
- b) Januari 1995
- c) Januari 2005

4. Hur många medlemsländer har EU?

- a) 18
- b) 22
- c) 27

5. Vilka av dessa länder är *inte* med i EU?

- a) Tyskland
- b) Danmark
- c) Norge

6. Hur ser EU:s flagga?

- a) Den är blå med gula stjärnor i en cirkel
- b) Den är gul med blå ränder
- c) Den är röd med ett vitt kors

7. Vilken valuta används i många EU-länder?

- a) Dollar
- b) Euro
- c) Pund

8. EU har flera olika institutioner. Vilken stad har flest av EU:s institutioner?

- a) Berlin
- b) Paris
- c) **Bryssel**

9. Hur många människor i EU arbetar med yrken med koppling till havet (så kallad blå ekonomi), till exempel fiske, sjöfart, turism, kustbevakning och havsbaserad energiproduktion?

- a) 3 miljoner
- b) 4 miljoner
- c) **5 miljoner**

10. Har EU fått Nobels fredspris?

- a) **Ja**
- b) Nej

Länkar och tips på fördjupning

Deep Sea Reporter, artiklar och reportage om fiskekvoter och överfiske

Om ministerrådets fiskekvoter för Östersjö 2026:

<https://www.deepseareporter.com/sv/fiskekvoterna-formodligen-olagliga/>

Om det globala överfisket: <https://www.deepseareporter.com/sv/hur-ska-det-globala-overfisket-stoppas-genom-samarbete-menar-forskare/>

Om ICES uträkningsmodell: <https://www.deepseareporter.com/sv/forskarnas-metod-att-rakna-fisk-fungerar-inte/>

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, *EU är din vardag – en lärohandledning i EU-kunskap*

https://www.mucf.se/sites/default/files/2024/03/mucf_ditt-val_lararhandledning_tillganglighetsanpassad.pdf

Stockholms universitets Östersjöcentrum, *Lektionsbanken om Östersjön -- fiske*

<https://www.havetiskolan.se/undervisningsmaterial/s/lektionsbanken-om-ostersjon-fiske>

Svtplay.se, *Makten över havet* (den långa versionen)

<https://www.svtplay.se/video/KZm2XBg/makten-over-havet>

Urplay.se, *Samhällskunskap förklarad – lobbyism*

<https://urplay.se/program/236127-samhallskunskap-forklarad-lobbyism>

Urplay.se, *Samhällskunskap förklarad – Sverige i EU*

<https://urplay.se/program/229833-samhallskunskap-forklarad-sverige-i-eu>

Läroplanskopplingar

Årskurs 7–9, exempel på centralt innehåll

Biologi

- Människans påverkan på naturen lokalt och globalt samt hur man på individ- och samhällsnivå kan främja hållbar utveckling. Betydelsen av bio-logisk mångfald och ekosystemtjänster.
- Informationssökning, kritisk granskning och användning av information som rör biologi. Argumentation och ställningstaganden i aktuella frågor som rör miljö och hälsa.

Geografi

- Människors tillgång till och användning av förnybara och icke-förnybara naturresurser och hur det påverkar människans livsmiljöer. Intressekonflikter kring naturresurser.
- Lokalt, regionalt och globalt arbete för att främja hållbar utveckling.

Samhällskunskap

- Sveriges politiska system med Europeiska unionen, riksdag, regering, Sametinget, regioner och kommuner. Sveriges grundlag.
- Var olika beslut fattas och exempel på hur besluten påverkar individer, grupper och samhället i stort. Individens och gruppernas möjligheter att påverka den demokratiska processen.
- Kritisk granskning av information, ståndpunkter och argument som rör samhällsfrågor i såväl digitala medier som i andra typer av källor.

Gymnasiet, exempel på centralt innehåll

Biologi nivå 1 och nivå 2

- Olika ekosystems struktur, dynamik och bärkraft. Biologisk mångfald och ekosystemtjänster. (nivå 1)
- Människans påverkan på lokala och globala ekosystem. (nivå 2)
- Granskning av information och argumentation som rör biologi. Skillnader mellan vetenskapliga och icke-vetenskapliga påståenden.

Geografi nivå 1 och nivå 2

- Fördelning av naturresurser och konsekvenser av människors nyttjande av dem. (nivå 1)
- Aktuella intressekonflikter, till exempel om geopolitik, resurstillgångar och befolkningsfrågor. (nivå 1)

- Hur ekologiska, sociala, ekonomiska och etiska perspektiv är integrerade med varandra i frågor som rör hållbar utveckling på olika platser och utifrån olika skalnivåer. (nivå 1)
- Analys av aktuella intressekonflikter på olika platser med utgångspunkt i samband mellan natur, människa och samhälle. (nivå 2)

Naturkunskap nivå 1

- Ekosystems bärkraft, biologisk mångfald, ekosystemtjänster och resursutnyttjande.
- Granskning av information och argumentation som rör naturvetenskap. Skillnaden mellan vetenskapliga och icke-vetenskapliga påståenden.

Samhällskunskap nivå 1a1 och nivå 1b

- Politiska system lokalt och nationellt i Sverige samt på EU-nivå.
- Resursanvändning, tillväxt, konjunkturer och ekonomisk politik, till exempel frågor om välfärd, grundläggande prisbildning, företagande, arbetsliv, hållbarhet, jämlikhet och jämställdhet.

Internationella relationer nivå 1

- Världskrigens och efterkrigstidens betydelse för etableringen av internationella institutioner. Olika organiserade samarbeten för fred, säkerhet, försvar och ekonomisk stabilitet, däribland FN-systemet, NATO, EU och frihandelsorganisationer, samt samband mellan sådana samarbeten och den politiska och ekonomiska utvecklingen.